

NICULESCU

Andrei Marga

EDUCAȚIA RESPONSABILĂ

O viziune asupra
învățământului românesc

Despre autor

Andrei Marga este licențiat în filosofie și sociologie și a obținut doctoratul în filosofie cu o teză despre „teoria critică a școlii de la Frankfurt” (Herbert Marcuse). S-a specializat în filosofia contemporană în Germania Federală și SUA.

Publicațiile lui Andrei Marga acoperă domenii variate și au ca focus sistematizarea proprie – filosofia „pragmatismului reflexiv” –, în volume ca *Pragmatismul reflexiv. Încercare de construcție filosofică* (2016), *Philosophy in a Changing Europe* (2017), *Rațiune și voință de rațiune* (2018).

Teoria societății corespunzătoare acestei filosofii este reprezentată de volume precum *Criza și după criză. Schimbarea lumii* (2011), *Ascensiunea globală a Chinei* (2015), *Metanarativii actuali. Modernizare, dezvoltare, globalizare* (2015), *Societatea nesigură* (2016), *Identitate și modernitate* (2018).

Filosofia și politica educației au fost acoperite, de asemenea, de volume ca *University Reform Today* (2005), *Bildung und Modernisierung* (1995), *Challenges, Values and Vision. The University of the 21st Century* (2011), *Universitatea veritabilă* (2015).

Programele reformatoare pe care Andrei Marga le-a angajat în funcțiile publice pe care le-a îndeplinit și inițiativele sale sunt cuprinse în volumele *Anii reformei. 1997-2000* (2007), *Profilul și reforma universității clujene. Discursuri rectorale* (2011), *După cincisprezece ani. Fifteen years after (1993-2004 și 2008-2012)* (2011), *Sincronizarea culturii române. Un proiect* (2013), *Anii înnoirii. Reforma universității clujene* (2014), *Reforma modernă a educației* (2016).

Profesor de filosofie contemporană și de logică generală, Andrei Marga a fost cel mai longeviv rector al Universității „Babeș-Bolyai” (1993-2004 și 2008-2012), ministru al Educației Naționale în guvernele Ciorbea, Vasile, Isărescu, ministru al Afacerilor Externe în guvernul Ponta1 și președinte al ICR (2012-2013).

I s-au acordat ordine de stat în Germania (*Das Grosse Bundesverdienstkreuz*), Franța, Italia, Portugalia, România. Este laureat al Premiului internațional *Herder* (2005) și i s-au acordat alte premii și distincții internaționale în Austria, Germania, Israel.

Andrei Marga

EDUCAȚIA RESPONSABILĂ

O viziune asupra
învățământului românesc

NICULESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MARGA, ANDREI

Educația responsabilă : o viziune asupra învățământului românesc /

Andrei Marga. - București : Editura NICULESCU, 2019

Conține bibliografie

ISBN 978-606-38-0314-7

37

© Editura NICULESCU, 2019

Bd. Regiei 6D, 060204 – București, România

Telefon: 021 312 97 82; Fax: 021 312 97 83

E-mail: editura@niculescu.ro

Internet: www.niculescu.ro

Comenzi online: www.niculescu.ro

Comenzi e-mail: vanzari@niculescu.ro

Comenzi telefonice: 0724 505 385, 021 312 97 82

Redactor: Anca Natalia Florea

Tehnoredactor: Șerban-Alexandru Popină

Coperta: Carmen Lucaci

Tiparit la Tipografia REAL

ISBN 978-606-38-0314-7

Toate drepturile rezervate. Nicio parte a acestei cărți nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, inclusiv prin fotocopiere, înregistrare sau prin orice sistem de stocare și accesare a datelor, fără permisiunea Editurii NICULESCU.

Orice nerespectare a acestor prevederi conduce în mod automat la răspunderea penală față de legile naționale și internaționale privind proprietatea intelectuală.

Editura NICULESCU este partener și distribuitor oficial **OXFORD UNIVERSITY PRESS** în România.

E-mail: oxford@niculescu.ro; Internet: www.oxford-niculescu.ro

Prefață

Educația pare astăzi o temă presantă, dar nu pe măsura altora. În definitiv, are loc o redistribuire a puterii în politica mondială, globalizarea are nevoie de corecturi, iar democrația nu-și regăsește reperatele. Există, ca urmare, urgențe absolute. Educația nu este socotită printre ele.

Și totuși, nimic nu este posibil fără educație sau fără să implice educația. Mai toate, dacă nu trec prin educație, depind de ea. Acesta ar fi un motiv suficient pentru a pregăti o carte despre educație.

Sunt însă și alte motive pentru a o scrie. Bunăoară, acela că, după 1990, cel puțin în cazul Europei Centrale și Răsăritene, s-a parcurs o „reformă de recuperare” în educație, și nu numai în acest domeniu. Sunt pași înaintea, dar și pierderi ce se văd tot mai bine. Unde s-a ajuns? Ce s-a obținut? Încotro este de înaintat? Sunt întrebări ce pot de asemenea justifica scrierea unei cărți despre educație.

Între timp însă, educația a parcurs pe plan internațional schimbări sub semnul globalizării, neoliberalismului, digitalizării și neuroștiințelor. Unde au dus ele? Iată încă o justificare.

Despre societatea în care trăim se pronunță aproape fiecare om. Despre educație, la tot pasul. Dar prea mulți iau trăirile drept realități, convingerile drept adevăruri și ideologiile curente drept viziuni. Pe lângă faptul că a scăzut vizibil preocuparea pentru lectura atentă și argumentarea precisă!

Desigur, nu este ușor să vorbești despre o realitate atât de vastă cum este societatea. De la început însă, trebuie făcute distincțiile între impresii și fapte, convingeri și adevăruri, ideologii și viziuni. Mi-am asumat aceste distincții și am atras atenția asupra consecințelor în scrieri de abordare cuprinzătoare a societății – *Cotitura culturală* (2005), *Metanarativii actuali. Modernizare, dezvoltare, globalizare* (2015), *Societatea nesigură* (2016), *Ordinea viitoare a lumii* (2017), *Identitatea națională și modernitatea* (2018).

Pe de o parte, educația este o prioritate a politicilor publice în numeroase țări. Pe de altă parte, abordarea educației la nivel global nu se poate face extrăgându-te din ceea ce se petrece în educația propriei țări. Educația a rămas, de altfel, un domeniu de politici naționale în orice organizare. Iar când ai exercitat roluri de conducere și ai luat decizii cu impact larg, ca rector sau ministru al Educației Naționale, nu poți trece pe lângă evoluția acestei educații. Ea rămâne o temă explicită pentru orice fost decident care și-a luat în serios rolul deținut la un moment dat.

Se poate spune, retrospectiv, că România nu a făcut pași înapoi prea mari, dar nu a făcut nici vreunul major înainte, din anul 2000 încoace. Afară de ameliorări tehnice, incluzând și informatizarea, care s-au înregistrat aproape oriunde în lume, ținând de epocă.

În anii 1997-2000, s-a făcut reforma educației moștenite din socialismul răsăritean și s-a pus capăt acesteia din urmă. Au fost anii reformei cuprinzătoare de sistem (Andrei Marga, *Anii reformei 1997-2000*, 2006), iar în unele universități au fost anii înnoirii (Andrei Marga, *Anii înnoirii. Reforma universității clujene 1993-2012*, 2015), care au schimbat și au pus pe o direcție fecundă educația în contextul acelor ani.

Au urmat însă ani de deteriorare a unor măsuri și ani de degradare a educației ca urmare a nepriceperii, stagnării reformei și a abordărilor pripite. Azi se trăiește mersul înapoi, cu un sistem care nu dă rezultate, cum cei mai mulți o știu, dar care va trebui schimbat ca sistem și în mod chibzuit, cum prea puțini își dau seama și sunt în stare să-și asume. Iată, deci, încă o rațiune de a reflecta asupra educației într-o carte.

Sunt cum nu se poate mai elocvente înfundătura și sărăcia de idei în care se află educația în România, văzând nivelul de informare al celor care intră în dezbaterea publică. Vorbirea în cunoștință de cauză, adică după o informare prealabilă, s-a redus prea mult. Toate acestea nu fac decât să arate unde s-a ajuns când răspunderea este pe ultimul loc.

Ce este de făcut? Cum se poate stabiliza durabil educația într-o organizare mai bună? Care sunt reperele acesteia? Sunt întrebări care pot fi, la rândul lor, rațiuni suficiente pentru o nouă carte despre educație.

În această lucrare caut să acopăr evantaiul de probleme pe care le-am menționat. O fac dintr-o optică care este nu doar informată cu privire la adâncimea crizei educației de astăzi și la curent cu ceea ce se cercetează și se discută în țările de referință, ci este și organizată conceptual. Între impresionismul opiniilor și caracterul rapsodic al abordărilor frecvente, pe de o parte, și teoretizarea la distanță de evenimentele empirice, pe de altă parte, am ales calea unei abordări ce pleacă de la situații circumscrise și articulează soluții reasumând scopul educației, în mod sistematic. Atunci când se pleacă de la situații care s-au modificat între timp, indic anul luat în considerare.

Conceptul director și relativ nou pe care cartea îl aduce în atenție este cel al „educației responsabile”. Îl configurez cu ajutorul unor analize și expuneri de puncte de vedere din scrieri

publicate de-a lungul ultimilor ani. Acestea au adus concepte și sintagme noi în discuția națională și internațională și au impulsionat cercetări noi. De altfel, cartea semnalează o concepție profilată și promovată încontinuu.

Spre a scoate în relief această concepție, reiau părți din ceea ce am conceput și făcut public odată cu cărțile și studiile consacrate educației aflate deja în biblioteci. Cert este că, printr-un șir de volume, am profilat în cultura României cea mai amplă abordare a educației, mai ales a celei universitare. Volumele menționate, la care s-au adăugat *Reforma universității clujene. Discursuri rectorale* (2011), *După cincisprezece ani. Fifteen Years after* (2011), *Universitatea veritabilă* (2015), conțin această abordare sistematică.

La orice intervenție a unei persoane care a deținut roluri de decizie, mulți cititori pun cvasiautomat întrebarea: dar dumneavoastră ce ați făcut atunci când ați luat decizii? Nu are importanță că în această reacție este, de fapt, ceea ce Aristotel ar numi un sofism – sofismul numit ulterior *argumentum ad hominem*, care constă în a muta discutarea unei idei spre biografia, calitățile sau defectele celui care o susține. Nu are importanță că în cultura din jurul nostru recursul la sofisme – la acesta și la altele – este ceva frecvent. Se discută infim idei, dar se comentează copios însușiri personale ale celor care le emit.

Pentru a face față acestei situații, public în anexă bilanțul mandatului pe care l-am exercitat în fruntea Ministerului Educației Naționale. Și aceasta pentru a se observa până unde s-a ajuns în anii reformei din 1997-2000 și de unde o reformă chibzuită și responsabilă a educației va trebui, obiectiv, să înceapă.

Reforma presupune concepte, strategii, măsuri. În cazul României, din reforma din anii 1997-2000 s-au folosit pe bucăți mai toate – de la reforma curriculară, la finanțarea unităților,

la reabilitarea de școli și formarea continuă. Niciun concept și nicio propunere din actualele încercări de reformă a educației – din oricare parte a spectrului profesional, politic și civic au venit – nu se întâmplă să nu fi fost în documentele reformei din 1997-2000. Oricine poate citi aceste documente. Ele au fost exploatate însă numai pe bucăți și fără a le gândi în continuare.

O încercare de reformă fără o asemenea gândire, fără viziune, ca să fim mai expliți, este sortită eșecului. Ea poate ține oamenii de vorbă, dar nu duce departe.

Sunt de părere că România ar proceda cel mai bine astăzi dacă ar relua reforma din 1997-2000, pentru care a și cheltuit, totuși, considerabil, și ar angaja o reformă nouă, cu concepte, strategii și măsuri noi, într-o nouă situație a țării și a lumii. Este vorba de o reformă nouă, care nu este la remorca unui curent mai mult sau mai puțin extins, și nici punctul de sprijin electoral al cuiva, de o reformă bine informată și conceptualizată, care este, înainte de orice, responsabilă.

Și pe meleagurile pe care trăim a bătut ceasul integrității și al profesionalismului și aici se dovedește din nou că fără angajare și răspundere nu iese mare lucru. Sub semnul acestei convingeri este scrisă cartea de față.

Andrei Marga,
septembrie 2019

Partea I

REPERE

◆ Ce formează educația?

Discuția despre educație nu poate fi mulțumitoare dacă nu își ia din primul moment două repere: scopul educației și starea educației. Nu fac aici teorii largi nici despre una, nici despre cealaltă. Vreau doar ca, păstrând analiza cât mai aproape de faptele trăite, să aduc în discuție, pe rând, reperele menționate.

Se discută mult despre educație, dar se pune rar întrebarea: ce oameni formează? Sau, mai detaliat: ce are educația de creat?, la ce ne putem aștepta de la educația existentă?, ce ne-ar trebui de la educația din zilele noastre?

Abia punând asemenea întrebări ne lămurim până la capăt. Creează educația înși disciplinați, care respectă valorile din societate? Sau indivizi relativ buni profesional, care nu se interesează decât de ei înșiși? Sau veleitari care se strecoară, dar nu lasă mare lucru în urmă? Sau impostori care plac regimurilor manipulative, căci pot fi instrumentalizați? Sau forță de muncă ce se vinde, dar nu are decât interese pecuniare? Sau oameni care pot să se descurce gășind un job, indiferent de condiții? Sau persoane competente și responsabile, în stare să-și promoveze vederile? Sau personalități capabile să conceapă soluții de interes obștesc și să-și asume răspunderi în societate?

Întrebarea principală a fost pusă recent de cineva care a interogacut acut părăsirea idealului clasic al formării „personalității” prin educație și a adresat o critică severă deturnării educației

spre simpla formare de „competențe”. Este vorba despre Konrad Paul Liessmann, care a dobândit notorietate internațională printr-un diagnostic alarmant dat educației de astăzi (cu *Theorie der Unbildung. Die Irrtümer der Wissensgesellschaft*, Piper, München, Zürich, 2006). El a argumentat, în succesiunea Nietzsche – Adorno, care vorbeau despre „decăderea” educației și, respectiv, despre „semieducație (*Halbbildung*)”, ideea prăbușirii celebrei formări oarecum paideice, a „educației (*Bildung*)” apărute de Humboldt, și despre trecerea la „needucație (*Unbildung*)”. În mediul „needucației” s-ar mișca de fapt, dincolo de declarații și promisiuni, ceea ce se face efectiv în instituțiile alocate educației europene de astăzi.

Cu recenta sa culegere de articole *Bildung als Provokation* (Paul Zsolnay, Wien, 2017), Konrad Paul Liessmann tratează o gamă largă de chestiuni ținând de tot mai perceptibila criză europeană din anii recenți. El tratează însă din capul locului întrebarea: ce rezultă din educația actuală? Schema cărții este simplă: a arăta că educația actuală, fiind axată pe dezvoltarea „competențelor”, nu mai reușește să dea „formare (*Bildung*)”, tocmai în vreme ce, în ideologiile curente, educația existentă este supralicitată ca un fel de nouă religie a modernității. Această educație, se poate spune lipsită de formare paideică, creează inși în cel mai bun caz doar adecvați profesional, dar nu educați (*gebildete*) în înțeles humboldtian. Cunoscutul profesor vienez radicalizează la maximum opoziția dintre educație și formare. „Educatul (*Gebildete*)” încorporează tot ceea ce actualul discurs despre educație nu mai înțelege deloc prin educație. De aceasta au ținut o cunoaștere adâncă ce permite să distingă, chiar și fără autorități de cenzură, între fapte și ficțiuni, precum și să aibă cunoștințe și experiențe literare și estetice, o conștiință

istorică și lingvistică diferențiată, o relație critică cu sine, o putere de judecată întemeietoare raportată la întreg și o sensibilitate ridicată față de minciună, exagerări, incidente (*hypes*), fraze, moralizări și platitudini ale prezentului. În orice caz, persoane astfel formate nu se lasă deloc subordonate repede de cerința utilității, aplicabilității și valorificării rapide” (p. 8). Educația de astăzi nu produce mai mult decât „actuala cultură media”, care este caracterizată de „ritm rapid și arbitrar (*Schnellebigkeit und Beliebigkeit*)”. Ea se află la distanță de „năzuința spre cunoaștere fondată, reflecție critică, întâlnire cu propria tradiție și culturi străine și la o putere de judecată ascuțită”. Pentru ea sunt tot mai multe „provocările” cărora nu le poate face față. De pildă, azi lipsesc „educația literară (*literarische Bildung*)”, care altădată era în centrul curriculumului pentru școlile mai înalte, inclusiv la universități, lectura cărților, încât individul devine mai sărac (p. 17), lectura care te schimbă (p. 18), învățarea resimțită ca plăcere, ca „agrement (*Musse*)” care nu este supus economiei, ci unei anumite percepții a timpului (pp. 30-35) și altele.

Desigur, Konrad Paul Liessmann exprimă o situație în care s-a ajuns, prin decizii identificabile, în democrațiile de astăzi, ce permit, într-adevăr, să se vorbească despre o trecere de la formarea încă paideică (*Bildung*), la „lipsa de spirit aclamată” pe care o acuza deja Adorno. După multe indicii, societățile europene au luat calea unui declin – devenind societăți ale „vidului valorilor”, ale „cinismului”, ale „minciunii”, ale „narcisismului”, ale „indiferenței”, ale „falsității vieții”, așa cum semnaleză diagnozele deceniilor din urmă (o listare în Andrei Marga, *Societatea nesigură*, Editura NICULESCU, București, 2016). Aceste diagnoze se dovedesc tot mai mult a fi realiste. Doar că

situația la care se raportează Konrad Paul Liessmann este ceva mai complicată.

Chiar în societăți europene dezvoltate, o seamă de indicatori simpli, socotiți a fi depășiți, nu mai pot fi trecuți sub tăcere. Sărăcia, fie și relativă, urcă dincolo de mijlocul societății (Reinhard Cardinal Marx, *Das Kapital*, Knauer, München, 2009) în cele mai dezvoltate țări. Profesionalismul european este în declin (Alan Greenspan, *The Age of Turbulence*, 2003). Șomajul amenință chiar și calificări obținute recent. Oportunismul este în floare. Proletarizarea licențiaților și masteranzilor capătă amploare. În unele țări, abandonul școlar este prezent și azi. Analfabetismul, absolut și relativ (funcțional), este un fapt incontestabil.

Drept consecință a situației în care s-a ajuns, întrebarea „Ce rezultă din educație?” capătă stringență. Konrad Paul Liessmann are dreptate să o aducă în prim-planul discuțiilor despre educație. Critica sa, a restrângerii scopului educației la formarea de „competențe”, are din plin argumente și este un bun câștigat de care ar fi păgubos să se facă abstracție.

Dar aceasta nu este totul. *Opinia mea este că, într-o abordare cuprinzătoare, nu una, ci cel puțin trei laturi ale scopului educației trebuie absorbite în discuția despre educația actuală: formarea de „competențe” în înțeles strict trebuie asumată, altfel educația devine retorică; formarea persoanei (Bildung) trebuie recuperată, dacă societățile vor nu doar „specialiști”, ci și oameni de specialitate; un răspuns nou la întrebarea crucială „Ce formează educația?” trebuie dat.*

Explicația împrejurării că așa stau lucrurile este una la îndemână. Economia de înaltă competitivitate are și va avea nevoie de oameni cu un anumit calibru profesional. Nu se poate obține

competitivitate cu o pregătire oarecare. Nu duce nicăieri scăderea nivelului de pregătire sub pretextul adaptării la o diviziune pasageră a muncii. Dă rezultate doar profesionalizarea care beneficiază de o bază de formare riguroasă, cât mai largă posibil, pe care se poate construi profesionalizarea efectivă în domenii variate. Simple cunoștințe despre esențe, impresii generale, vederi moralizatoare sau propagandistice sunt în contrast cu cerințele economiei actuale. Cine se mulțumește cu ele este dat la o parte sau ținut pe margine.

Este din capul locului dat la o parte cel care nu s-a bucurat de o școlarizare suficientă și la timp, precum și de o calificare îngrijită. Înmulțirea cerșetorilor pe străzile orașelor europene este un avertisment și pentru responsabilii educației.

Nu mai dă însă rezultatele de care este nevoie în societăți de înalt profesionalism nici educația redusă la formarea de „competențe” înțelese în sens restrâns, operațional. Numai cine poate să facă ceva din cele pretinse de economia actuală, dar și știe ce și de ce să facă va găsi un loc în organizările acesteia. O asemenea educație redusă numai la *know-how* nu poate asigura nivelul de specializare profesională de care este nevoie. Pe lângă formarea de competențe în sens restrâns, operațional, educația trebuie să-și asume și altceva.

Am apărut și apăr în analize ideea unui triptic atunci când este vorba de scopul formativ al educației. Este vorba de „competențe” (*knowing to do*), de „abilități de bază (*basics*)” și de „formarea pentru valori”. Numai cu acest triptic se poate face față nevoilor în materie de educație ale societăților performante de astăzi.

Un fapt impunător se adaugă acestor argumente. În societățile actuale, poate împotriva așteptărilor legate de revoluțiile

tehnologice și de revoluțiile democratice, s-a întărit tendința de proletarizare chiar și a absolvenților de studii terțiare. Nu este vorba despre a relua o imagine creată de Marx și de economia politică a timpului său, care a asociat adesea în concepte considerente factuale cu asumții politice. Este vorba despre o constatare lucidă. În fapt, nu numai cei care execută munci fizice, nu numai lucrătorii industriali și agricoli, ci tot mai mulți licențiați și titrați (masteranzi, doctori etc.) – de la absolvenți de științe economice, informatică și calculatoare, drept, jurnalistică, la titrații care conduc institute și programe – trăiesc din vânzarea forței lor de muncă și-și reproduc această situație. Numai necunoscătorii și naivii mai pot ignora acest fapt.

Din proletarizări însă rezultă, cum observăm ușor astăzi, societăți poate cu randament, poate prospere, dar nu societăți care funcționează fiind scutite de crize grave – de la crize de resurse materiale, de lichidități, trecând prin crize economice și politice, la crize de legitimare, de motivație, la crize morale și culturale. Când proletarizarea trece de un nivel anume, societatea devine nesigură, chiar dacă este organizată formal. Teorema ce se poate formula în urma acestor considerații este că nu dă rezultate o educație care nu pune în față formarea de „competențe”, dar nici aceea ce se reduce la această formare.

Știm prea bine că Max Weber a vrut să identifice nu doar originea capitalismului modern, ci și ceea ce poate să fie anticipat ca urmând după. Diagnoza sa pune în continuare pe gânduri. Potrivit lui Max Weber, odată cu expansiunea „oamenilor moderni specializați (*moderne Fachmenschentum*)” și a „oamenilor de afaceri (*Geschäftsmenschen*)” (Max Weber, *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, Siebenstern, Hamburg, 1975, p. 172), va interveni o schimbare a societății. Ceea ce

urmează este „o carcasă tare ca oțelul (*ein stahlhartes Gaehäuse*)” a supunerii. „Nimeni nu știe încă cine va locui în această carcasă și dacă la capătul acestei uriașe dezvoltări vor fi cu totul noi profesii sau o renaștere puternică a vechilor idei și idealuri, sau – dacă niciuna din cele două – o împietrire mecanizată, cu un fel încrâncenat de a se da important” (p. 189). Cultura va produce „specialiști fără spirit și oameni ai plăcerilor fără inimă” pe o scară nemaîntâlnită înainte.

Mesajul lui Max Weber nu și-a pierdut actualitatea, chiar dacă puțini vor să și-l amintească. În definitiv, degradarea culturală de astăzi – observată de la carențele răspândirii culturii la eroziunea moralei și prea puțina înnoire a viziunilor și insuficienta creație – este legată de simplificarea pregătirii. Este clar că pregătirea redusă sau unilaterală lasă în urmă oameni cu orizont coborât sau capabili de puține inovații. Avertismentul lui Husserl făcut cu un secol în urmă, după care orizonturile culturale joase dau oameni cu umanitate redusă, este mai actual ca oricând, oricum mai mult decât se recunoaște.

Problema ce se trăiește astăzi re apare în termenii educației. În mod justificat, Howard Gardner a făcut distincția între a fi membru al unei comunități și a fi specialist: „A fi recunoscut ca membru al unei profesii nu este același lucru cu a acționa ca specialist. Mulți indivizi considerați profesioniști și îmbrăcați în costume scumpe nu acționează în manieră profesionistă; ei o iau pe scurtătură, își urmează propriile interese, eșuează în a onora preceptele centrale și rigorile profesiei lor. Ei execută «muncă de mântuială». Pe de altă parte, mulți indivizi care nu sunt desemnați oficial se comportă în manieră admirabilă, asemenea unor profesioniști. Ei sunt înzestrați, responsabili, angajați, demni de respect” (*Five Minds for the Future*, Harvard

Business Press, 2008, p. 129). Pe drept, cunoscutul psiholog s-a opus reducerii inteligențelor la care are de apelat omul („disciplinată”, „sintetizatoare”, „creativă”, „plină de respect”, „etică”) la doar una, oricare ar fi aceasta, pentru a fi un bun profesionist.

Putem adăuga *distincția dintre a fi absolvit ceva și a fi priceput într-o specialitate. Se absolvă multe, dar puțini pot face ceva cu ceea ce pretind că au trecut la examene.* Câți nu sunt astăzi absolvenți de facultăți care nu știu rezolva ceva în domeniul lor de specializare? Câți nu sunt cei care se laudă cu cele mai înalte titluri și nu pot da o consultanță calificată? Câți nu poartă titluri pompoase – la noi „dr.”, „prof. dr.”, „acad.” –, dar pregătirea lor este de fapt modestă sau deja răsuflată, iar industriile domeniului de care s-au ocupat s-au prăbușit? Se observă repede în jur că repararea unui podeț durează ani, că se trasează greu o linie dreaptă în construcții, că administrarea este înțeleasă drept cădere la învoială, că nu se știe da și argumenta fără erori o sentință, că nu se poate relata fără măsluire, că nu se poate scrie istoria contemporană a țării, că legumele se importă masiv, că societatea și lumea nu se înțeleg – ca să nu dăm alte exemple.

Am lucrat la creșterea numărului celor care au absolvit liceul și facultatea în țara noastră, dar nu am spus niciodată că această creștere este scopul principal și unic. Efectivul absolvenților de orice nivel și al titlurilor nu este, cum mulți cred, o garanție a profesionalismului!

Astăzi, nu numai în țările cu învățământul superior în criză se garantează tot mai puțin fiabilitatea calificărilor obținute de absolvenți, dar, odată cu comercializarea studiilor, nici absolventul celor mai prestigioase universități din lume nu este sigur că poate să-și construiască o carieră în domeniul pentru care

s-a pregătit. Nu este destul să fi absolvent – mai trebuie într-unite multe alte condiții pentru a fi cel puțin priceput în ceea ce faci. Este neîndoielnic un lucru prestigios să fi absolvit la Harvard sau Yale, sau la München, sau la Viena, dar în epoca cumpărării de locuri de studii, câți nu au absolvit, dar în viață nu i-au impus studiile sau pregătirea, ci banii de acasă sau alte considerente în afara calificării?

În multe țări se discută performanța prealabilă a celor care ajung să conducă instituții naționale – agenții, ministere, guverne, președinții – și internaționale. Adesea se face o constatare amară: nu mai ajung la conducere, decât foarte rar, vârfuri ale promoțiilor. În Franța, sociologul Emmanuel Todt semnală, la un moment dat, faptul că, odată cu Nicholas Sarkozy, nu mai urca în fruntea țării un absolvent ENA, ci un student oarecare, care s-a ocupat în timpul studiilor mai mult de activism politic. La noi, un gazetar a obținut tabele ale serviciilor secrete care atestau cât de modești au fost ca studenți cei din vârful regimului lui Traian Băsescu și încheia cu observația că notele de 5-8 au ajuns să aresteze notele de la 8 în sus.

Unii amintesc, desigur, că Einstein nu a fost un student strălucit. Dar se poate răspunde că era Einstein și nu a pretins să conducă națiuni și lumea! Ocuparea de funcții de conducere nu este neapărat un indicator de calitate a educației cuiva sau a societății, iar ocuparea funcțiilor publice din zilele noastre cu absolvenți mai degrabă de mijloc este mai curând un semnal de alarmă în privința ierarhiei valorilor dintr-o societate. Mai ales că o asemenea ocupare a mers prea rar mână în mână cu reținerea și moderația oamenilor care nu sunt savanți, dar și-au păstrat bunul-simț moral!

Desigur că performanțele societăților se dispun pe o gamă diversificată de rezultate, cum ar fi: lichidarea muncii ca trudă, venituri ridicate ale celor care își asigură existența prin munca proprie, limitarea exploatării, disciplină bazată pe consimțire, democratizare, siguranța vieții, reducerea angoasei, disponibilitatea de a-l ajuta pe altul, posibilități deschise pentru inițiative individuale, speranțe de mai bine. Educația este optimă dacă alimentează, din perspectiva resurselor proprii, obținerea acestor performanțe. Ea își atinge scopul formativ dacă din ea rezultă oameni cu un anumit profil, oricum capabili să contribuie, prin munca de zi cu zi și prin angajamentele lor sociale, la atingerea acestor performanțe.

Este limpede ce oameni are educația de format. Nu doar indivizi, ci și persoane care pot exercita o profesie în coordonatele date ale producției, administrației, politicii, culturii! Persoane care au o capacitate reflexivă încât să-și poată apăra și promova punctele de vedere, interesele și cultura, încât să-și poată valorifica creativitatea și să fie o parte de neignorată a societății. Educația are de format persoane care-și pot duce viața în societăți dinamice, cu economii de randament înalt, cu diviziuni ale muncii în schimbare, cu administrații puse pe inovații, cu politici publice în schimbare și culturi reflexive.

De cele mai multe ori, educația existentă asigură specializări profesionale, dar generează prea puține aptitudini practice de a lua inițiative pe cont propriu în viața publică și profesională. Ea asigură insuficientă pregătire pentru administrare și auto-administrare și antrenează slaba înțelegere a politicii și o cultură restrânsă.

Nu vedem în jur mulțimea inșilor trecuți prin educație, dar care iau valorile de bază ca fiind facultative sau obligatorii

pentru alții? Sau mulțimea oamenilor mărunți profesional și caracterial, dar gonflați în pretenții? Sau numeroșii inși pregătiți profesional mai bine ca alții, dar preocupați doar de ei înșiși, care tratează chestiunile sociale doar ca pe o cale de a-și valorifica egoismul? Sau numeroasele odrasle ce-și datorează cariera de fapt părinților, nu meritelor proprii? Sau forța de muncă ce se vinde, dar nu are decât interes pecuniar? Sau veleitarii ce nu pot întreprinde ceva fără alții? Sau impostorii care izbutesc să placă regimurilor, căci pot fi instrumentalizați, fără ca societatea să aibă beneficii durabile?

O corelație este confirmată zdrobitor de statistici: nu se atinge profesionalism de nivel înalt și nu se ating performanțe durabile acolo unde nu sunt decât egoism, oportunism, șiretenie. Viața poate fi trișată un timp, dar nu tot timpul, în mod definitiv.

A face distincții, spunea Mihail Ralea, este semnul inteligenței. Așa stând lucrurile, argumentele profesionale și considerentele ideologice ar trebui delimitate cu claritate. În mod repetat, a fost și este respinsă pe bună dreptate, de către diferite generații, subordonarea criteriilor profesionale față de cele ideologice caracteristică anilor cincizeci. Nu ar trebui însă consecvență? Nu ar fi cazul ca asemenea subordonare să fie respinsă în orice context, oricând?

Mulți au pretins în timpul regimului comunist venirea la realitate, la fapte, și au respins pe bună dreptate ocultarea faptelor în numele ideologiei. Doar că acum, când se trăiește în regim de libertăți, tocmai unii dintre aceia înlocuiesc stabilirea faptelor cu ideologia și dovedesc astfel nu numai incapacitatea de a fi exacti, ci și incapacitatea de a fi consecvenți.

Fără îndoială, educația a generat și oameni care pot să se descurce găsind un job indiferent de condiții. Și persoane competente și responsabile, în stare să-și promoveze vederile. Și personalități capabile să conceapă soluții de interes obștească și să-și asume răspunderi în societate. Numai că numărul acestora este prea mic sau, în orice caz, surclasat de cel al nepregătiților, semidoctilor, descurcăreților, veleitarilor, impostorilor. Din cauza acestei disproporții ce se adâncește, în loc să se reducă, educația este o problemă gravă în societățile actuale.

Recent, fiind la Paris, am reîntâlnit un bun amic, profund implicat în „procesul Bologna“ de la început. Am discutat situația educației, dar mai ales am luat act de cea mai recentă optică asupra acestui proces de care depinde educația europeană. Ea merită evocată pentru a ne putea da seama de ce lipsește chiar în discuția despre scopul educației.

Se consideră, pe bună dreptate, că „procesul Bologna a fost, fără îndoială, o idee politică europeană de a reimagina învățământul superior propriu, de succes” (Jan Sadlak, *The Origins of the Bologna Process and Pillars Upon Which It Is Founded*, în „*Educatio Catholica*”, 3, 2017, p. 33) și se enumeră realizările. Acestea țin de extinderea oportunităților prin deschiderea sistemelor de învățământ superior. Numai că optica cea mai nouă nu ține cont de semnalările ce vin din Germania, Anglia, Franța, Austria în ceea ce privește neajunsurile măsurilor luate sub imperiul globalizării și deteriorarea unor indicatori ai formării studenților. Se recunoaște însă, pentru prima oară, că „procesul Bologna are nevoie de reexaminare și în contextul noii «geopolitici a învățământului superior», caracterizat prin mobilitate sporită, competiție globală pentru talente și excelență instituțională, convergență transnațională a rețelelor de cercetare și

mobilitate a studenților și a profesorilor” (p. 30). Numai că reexaminarea trebuie făcută și din considerentul mai profund al profilului de pregătire și al pregătirii culturale din universități, care sunt astăzi tematizate mai exact de cei care acuză „criza educației”. Altfel, universitățile vor persevera în folosirea ocaziilor, mai ales a celor financiare și tehnologice, dar societățile din jurul lor vor intra și mai adânc în crize grave.

◆ O criză a educației?

Este responsabil ca discuția asupra educației să fie dusă până la consecințele ei actuale. Un prestigios demnitar american scria, la un moment dat, că, în pofida democratizărilor și progreselor științifice și tehnologice, starea din societate nu este acceptabilă. „Națiunea în care trăim azi este mai violentă și vulgară, mai trivială și cinică, mai ignorantă și fără remușcări, mai deviantă și deprimată decât cea în care am trăit odinioară. O cultură populară, care este deseori brutală, înfiorătoare și îndrăgostită de moarte, fură inocența multor copii. Oameniiucid alți oameni și se sinucid cu o mai mare ușurință. Bărbații și femeile se părăsesc unii pe ceilalți și își abandonează copiii fără prea multă ezitare. Căsătoria și familia sunt mai slăbite, mai instabile și mai puțin normative” (William J. Bennett, *The Index of Leading Cultural Indicators. American Society at the End of the Twentieth Century*, 1999).

Realitățile de acum două decenii au rămas. Diagnoza a fost și este valabilă nu doar în America.

Consecințele fiind alarmante, se acuză neajunsuri majore în educația de azi. Bunăoară, președintele SUA preconiza

renunțarea la actualul sistem cantitativist de evaluare, care afectează grav educația în multe țări, precum și revenirea la realitățile vieții (Donald Trump, *Great Again! Wie ich Amerika retten werde*, Börsen Medien, Kulmbach, 2016, p. 69). Copiii trebuie „educați, nu îndoctrinați”! În Germania, înalți demnitari susțin că „tendința actuală duce spre o nouă catastrofă” (Julian Nida-Rümelin, Klaus Zierer, *Auf dem Weg in eine neue deutsche Bildungskatastrophe...*, Herder, Freiburg im Breisgau, 2015, p. 147), căci o seamă de competențe cruciale în viața oamenilor – „competența puterii de judecată”, „competența deciziei”, „competența cooperării” – sunt sacrificate în educație. Nu ar trebui ca „orientarea cognitivistă” a educației (p. 106), pe care OECD o ia ca premisă indiscutabilă, să excludă alte valori. În Franța, actualul ministru al Educației cere reforma educației școlare pentru a putea face față pericolelor de neadaptare, de declin economic și de implozie a societății (Jean-Michel Blanquer, *L'École de demain. Propositions pour une Éducation nationale renouvelée*, Odile Jacob, Paris, 2016, p. 7). În fața „catastrofei pedagogice” actuale, trebuie conștientizat că doar din științele cognitive nu se obține ceea ce trebuie făcut în educație.

Iar dacă SUA, Germania, Franța, care au orientat educația lumii, aduc în discuție veritabile „catastrofe”, atunci ne dăm seama cât de gravă este situația în alte țări și cât de adecvat este termenul „criză”. Mai ales în țările care mai mult imită dezvoltări!

Sub „criza educației” unii au în vedere împrejurarea că educația nu mai formează individualitatea liberă, responsabilă și creativă. Alții că nu a avut loc adaptarea educației la societatea industrializată, bazată pe digitalizare și nanoștiințe. Unii au în vedere adâncirea crizei morale din societate și faptul că educația

nu are răspuns. Sunt de părere că, odată cu deteriorarea formării individualității, s-au produs și scăderea creativității, și adâncirea crizei morale.

Nu trăim o criză a educației în înțeles medical – criza se produce atunci când organismul nu mai are destule posibilități de supraviețuire. Educația are resurse, însă insuficiente și nu o dată rău folosite. Dar suntem într-o situație de degradare. Educația la propriu – cea care reunește în scop, conținut și mijloace deopotrivă individualitatea și valorile conviețuirii, libertatea și răspunderea, integrarea în prezent și memoria trecutului, profesia și percepția ei publică (Humboldt, *Theorie der Bildung des Menschen*, 1793) – slăbește. S-a ajuns la desfigurarea educației prin reducerea ei fie la un fel de ucenicie, fie la o formă de răspândire a cunoștințelor și la propagandă, fie la acțiuni comerciale. În Europa se acuză deja trecerea la „needucație” organizată (Konrad Paul Liessmann, *Theorie der Unbildung...*, 2006).

Desigur, nu orice impas este o criză. Și nici orice schimbare. Întărirea poziției științelor în curriculum, consolidarea unor discipline, schimbarea metodicii nu înseamnă criză. Nu este vorba nici despre o criză universală a educației. Destule țări (Elveția, Israel, China și altele) nu trăiesc azi criza educației.

Dacă însă încercăm să observăm ceea ce se petrece în Europa și argumentele ce se pun în balanță de către experți, cadre didactice și cetățeni, atunci devine evident că avem de-a face cu o criză. În multe țări este vorba despre „o criză de sens”, ce constă în aceea că scopul educației este astăzi tot mai confuz. Este „o criză de motivație” ce are ca indicator scăderea încrederii în cunoștințele transmise prin învățământ. Este „o criză de conținut” sesizabilă prin aceea că rămân neconvingătoare delimitarea a ceea ce este de învățat și procedeele pedagogice. Este „o criză de concepție” ce rezidă până

la urmă în faptul că sunt prea puțini cei care pot aborda educația ca sistem.

La crizele europene amintite, în România se adaugă alte crize. În bună măsură, sunt crize proprii.

În România există „o criză de sistem”. Doar ca un exemplu, semnalat de un distins jurist, în țara noastră sunt 39 de facultăți care improvizează studii de drept, în condițiile angajării pe an a aproximativ 700 de „juriști”, în vreme ce Germania are 8 facultăți, în care se intră greu, studiile sunt exigente, iar magistrat se poate ajunge după 8-10 ani de studii extrem de temeinice și alte pregătiri. Situația este gravă și în alte domenii – în inginerie (România pregătește peste 200 de tipuri de „ingineri!”), în economie (la noi se dau diplome pentru cam zece feluri de „economiști”), în științe sociale (unde un nou dogmatism și-a făcut loc!). Nu mai vorbim de trădarea masteratului – care în România este nivelul de studiu facil, în vreme ce oriunde este cel mai pretențios! Sau de confundarea doctoratului de performanță cu parcurgerea „școlilor doctorale”, evident mediocre!

Se adaugă „o criză a pregătirii”. Acesta începe cu ceea ce numesc „criza lecturii”. România este acum pe ultimul loc în Europa la consumul de cărți, iar chiar la vârfuri în stat și la profesori universitari se observă ușor lipsa lecturilor în chestiunile despre care vorbesc. Această criză culminează cu „o criză a calificării”. Firme de înaltă performanță acuză „calitatea slabă a forței de muncă”, iar Comisia Europeană a remarcat, în 2019, „persistenta lipsă de competențe” din România. Cine, în definitiv, nu a întâlnit nepricepere în jurul său?

Se adaugă „criza capacității administrative”. Ea provine din faptul că de ani buni în educație ajung să ia decizii inși care nu sunt în stare să o conceapă. Este redusă capacitatea de a distinge

între plierea la trenduri – precum testele sau ierarhizările (*rankings*) – și rezultatul propriu-zis al educației: competență și angajare în a soluționa problemele vieții în propria societate. Nu se distinge între opinii calificate, responsabile și vocea birocrăției ce s-a creat în educație, care apără optica, fie ea și depășită, ce-i asigură perpetuarea.

La toate acestea se adaugă faptul că România de azi înregistrează emigrația cea mai mare din lume, în condiții de pace. Efectele sunt dramatice: plecarea oamenilor calificați, criza de personal în numeroase profesii, iar în educație, sutele de mii de elevi rămași fără asistență parentală.

În educația din România actuală și-au făcut loc, cum am mai spus și altădată, fenomene grave, care compromit definitiv multe organizări de azi. Doctoratele s-au compromis prin numirea de conducători incompetenți și expansiunea plagiatului. Nivelul profesorilor universitari scade încontinuu ca urmare a selecției eronate, care l-ar revolta pe Spiru Haret. Conducerile unităților și universităților sunt, cele mai multe, fără cultură instituțională și doar parohiale. Unele, cum s-a văzut bine în ultimele luni în cel puțin patru universități, se întrec să intre în grațiile generalilor noii Securități. Nepotismul și comercializarea de posturi sunt în ultimii ani mai mari ca oricând, încât Nicolae Iorga și Sextil Pușcariu, care voiau să facă din prima universitate românească din Transilvania un început de recuperare a ocupării posturilor, sunt contraziși pe scară mare.

Un indicator de criză a educației este și faptul că azi se pune prea puțin întrebarea: ce are educația de format? Ies din educație persoanele care au interiorizat valori? Sau indivizi oarecum profesionalizați, eminentamente suficienți și egoiști? Sau veleitari care se strecoară, dar nu generează mare lucru? Sau impostori

care pot fi instrumentalizați de un regim sau altul? Sau forță de muncă ce se vinde, dar nu are decât interese pecuniare? Sau oameni care-și pot găsi un job, și atât? Sau persoane competente și integre, în stare de vederi proprii? Sau personalități capabile să conceapă și să se dedice interesului public? Fiecare putem răspunde la întrebări și întocmi un scor.

Fără îndoială, educația a dat și persoane demne de prețuire fără rezerve. Numai că efectivul acestora este întrecut copios de cel al nepregătiților, semidoctilor, descurcăreților, veleitarilor, impostorilor. Disproporția sintetizează elocvent gravitatea crizei educației.

Cuprins

◆ Prefață	5
◆ Partea I: REPERE	
Ce formează educația?.....	12
O criză a educației?	24
◆ Partea a II-a: ISTORIA RECENTĂ	
Cotituri ale istoriei.....	32
Reformele necesare ale educației	39
Chinurile Curriculumului Național	52
Dezorientarea din învățământ.....	64
Erori în programele PISA și Bologna	82
Confuziile din educație.....	91
◆ Partea a III-a: INDICATORI DE STARE	
Faptele și educația	102
Diplome și titluri fără acoperire	112
Cultivarea lipsei de cultură	118
Cercetare științifică fără impact?.....	129
O confuzie. Apartidism și apolitism	136
Unde este meritocrația?.....	140
Criza de personalități.....	150
Despre verticalitatea intelectualilor	157
Omul este precum logica sa	166
Despre continuul început.....	171

◆	Partea a IV-a: REFORME ACTUALE ALE EDUCAȚIEI	
	Ce are de făcut școala?	192
	Reforma educației Trump – DeVos	203
	Educația în competiția supraputerilor. China și SUA.....	207
	Renovarea educației franceze.....	215
	Procesul Bologna. Nevoia schimbării direcției.....	223
◆	Partea a V-a: OPȚIUNI ALE EDUCAȚIEI RESPONSABILE	
	Reforma responsabilă a educației.....	240
	Orientări greșite în educație.....	250
	Reformă într-o țară săracă?	256
	Un bun public.....	261
	Selectarea profesorilor universitari.....	267
	Conducerea împărtășită.....	272
	Studentii ca instanță	283
	Cum să creăm creatori? Despre școala științifică.....	288
	Ierarhizările de universități.....	305
	Dobândirea relevanței internaționale	317
	Cum sunt posibile reformele?	329
	Universitatea post-Bologna	334
	Integritatea ca valoare integrativă	341
	Ce este de făcut în educația din România?.....	343
◆	Anexe	
	Bilanțul unui ministeriat	353
	Din literatura anilor reformei	369
	Din literatura anilor înnoirii	373
◆	Bibliografie selectivă	377